

Fænomenologiske træk ved HÆMNING AF FØLELSER OG HÆMNINGSFØLELSER. 2.

Martin Johansen

Artiklen bringer forsøg på at få øje på nogle karakteristiske former for hæmning af følelse, der sammenlignes og navngives. Det er områder udenfor fortrængningsdynamikker, der afgiver stof. De nye beskrivelser af tøjlings-fænomener fortsætter en tidligere artikel om samme emne. Såvidt muligt udredes spillet mellem emotivt og kognitivt under hæmningsforløb, og indenfor nogle af hæmningskategorierne afbødning, slukning, fordrivelse, overtag og fordunkling skelnes der mellem, hvad der ser ud til at være ren følelsesmæssig hæmning af en anden følelse, og hvad ren kognitiv-voluntær –, hvor kombinationer af begge dele også kan skille sig ud som en dynamisk type. Det er svært at føle sig endeligt sikker på karakteristikken.

Mærkværdigt er, at følelse også kan hæmmes uden en anden følelses mellemkomst og uden en kognitiv-voluntær ansporing. På dette bringes en række markante eksempler.

At hæmning i tilgift vil sige forvandling af den følelse, der hæmmes, undertiden endda både dette og transformering af det hæmmende agens, eksemplificeres desuden.

Hæmning synes at kunne antage langt flere fremtrædelsesformer end først antaget, men det kan være et spørgsmål, om begrebet begynder at blive anstrengt gennem denne analyses tolkninger.

Artiklen tænkes fortsat ved lejlighed.

I artiklen 'Fænomenologiske træk ved hæmning af følelser og hæmningsfølelser' 1., Psyke og Logos 2, 1981, p. 167 ff, gav jeg mig af med at prøve at analysere, hvordan det mærkes, når forløbende følelse umiddelbart hæmmer en anden – spirende – følelse, og hvordan det opleves, at følelse, der er på spring, hæmmes ad kognitiv-voluntær vej, f.eks. gennem transformering til en helt anden følelse ('metamorfisk hæmning') – eller gennem kognitivt vakt og bestyret forstillelse, eller gennem en ny følelse, kognitivt udløst for at hæmme. Begge de sidstnævnte kognitive indsatsers kunne endda *følelse* anspore til.

Sådanne forsøgsvisse analyser sigtede samtidig på at markere en række hæmningskategorier. Nu går jeg videre med at opstille tilsvarende kategorier, og jeg vil søge at give dem navn.

Denne art studier af ejendommeligheder ved følelsers dynamik tænker jeg mig være med til at udjævne misforholdet mellem den spinkle sammenlignende grundforskning af følelser og den svulmende forskning af det kognitive bevidsthedsliv, af behov, motivation, af personlighed, herunder den patologiske – osv.

Men i så fald må der vel svares på spørgsmålet om, hvad for en status mine informationer om mit emne har. De stammer unægtelig ikke fra ekstensive

studier af befolkningsgruppers følelsesliv, ikke engang fra intensive pilot-studier af en minoritet, f.eks. studerende på mit undervisningshold. Deres ophav er mig alene, – hvad *jeg* har iagttaget hos mig selv og hos enkelte andre, herunder ved at læse hvad de giver fra sig om følelseshæmning, eller hvordan visse forfattere karakteriserer forhold, jeg synes relaterer sig til mit emne. Og mere: Stoffet fra mit personlige liv er ofte gammel erindring, dvs. erindring om følelsers løb hinsides den friske, skal vi sige månedlange fortid, regnet fra nu, altså fra oceanet af sindsbevægelser der i virkeligheden rækker til min begyndelse. Men dette hukommelsesmateriale har rigtignok ikke kunnet efterprøves, og samtidig er jeg så fræk, at analysen af huskede følelser og deres hæmning sker i skrivende stund.

Prøver jeg ikke bare at gøre private fænomener til psykologi, og i hvilken forstand er dette nu legitimt? – Pas lige på. Det samme gjorde jeg i min artikel om 'Modtagerfølelser' (Johansen, 1980), fordi det forekommer mig at være en uomgængelig begyndelse til at bringe et felt i søgelyset. En eller anden tænder sin lygte og lyser ind i det sagligt temmelig ukendte øde for at fortælle dem udenfor, hvad han ser derinde. Senere vil det vise sig, hvor mange der kan blive enige om, hvad det er, vi ser, og hvem der har andre forslag. Er empiri fra een person desuden ikke i princippet lige så væsentlig som empiri fra flere? At undersøge, hvor repræsentative denne enes beskrivelser og struktureringer synes at være, er som sagt blot en anden fase i udviklingen af en forskning. Den er bestemt vigtig, men den når jeg ikke til her.

Jo, men så må det indvendes, at man ikke kan begynde at lave psykologi på et felt uden at sikre sig, hvor faget i forvejen står på det felt. Nej, men efter min bedste overbevisning og mit kendskab til faglitteraturen står faget svagt netop på domænet fænomenologisk karakteristisk af hæmningsformer i følelseslivet. Langt mere udviklet er psykologien om fortrængning og hertil hørende forsvarsmekanismer, hvor så meget ikke forløber bevidst. Men dem skriver jeg ikke om her. Det er det uhyre område af følelseshæmninger udenfor disse dynamikker, jeg søger at kikke ind på. For vi skal vel ikke kun øge vor indsigt på det nævnte klassiske felt, hvor følelseshæmning og manglende samme betragtes som dysfunktion i en klinisk psykologisk sammenhæng?

– Derfor er det jo ikke sikkert, jeg dennegang når særlig vidt.

Afbødning

Efter hvad jeg lovede, vil jeg gerne se på flere hæmningsformer i det følgende og tager da tråden op fra mit sidste eksempel i ". . . hæmning af følelser og hæmningsfølelser." 1. (Johansen, 1981).

Som det vil kunne genlæses, handlede side 172 om, hvordan visse kognitivt vakte følelser – af solidaritet f.eks., af det manende ved en sang, tjente til at tøjle andre følelser – en skræk, en gru, der ville kunne svække en aldeles nødvendig resistens, fik disse frit løb.

Nu vil jeg gerne bemærke, at kognitiv ansporing, umiddelbart før den emotive hæmning finder sted, helt kan mangle i den gruppe følelsetøjlinger, jeg der fik rørt ved første gang. Det er det næste. Den kognitive spore kan ligge

så langt tilbage i tid, at man tror, det slet og ret drejer sig om emotiv neddølling af en følelse. Måske *'afbødning'* alligevel er et bedre navn til hæmningsformen. Følelse kan da tilsyneladende spontant være i stand til at afholde andre følelser, der toner frem, fra nogensinde at nå 'det knugendes', det rystendes intensitet.

Det interessante er, at selv blot en følelses 'efterslæt', et emotivt levn, — en stemning efter følelser, som lige for nylig *er* gået op i røg, kan yde dette. Jeg annullerer al videre forhåndsomtale for at plante læseren midt i fænomenene, og tager det sidste forhold først.

Et letsindigt eksempel: Før mine gymnasieeksaminer i fag, jeg ikke var noget geni til, plejede jeg som så mange andre at trækkes med bekymring for 'i morgen kl. 9'. Højest trivialt. Som nu studentereksamen i matematik, der havde buret mig inde med forberedelser under håbløshed, der sortnede. Jeg vanttrivedes, da min skoleflirt så lykkeligt afledende kom i telefonen. — Kort sagt, vi kunne kun være sammen nu, dagen før eksamen. Ellers først om længe. Om vi ikke skulle cykle en tur i eftermiddag? Du godeste, hvad tænker hun dog på? — Jeg slog til! Blæste til min egen forbavelse på forberedelser for første gang. Nuvel, måske der skete en flugt til karessering, der kunne dulme forhåndspine, snarere end ignorering af matematik, som nok ville straffe mig i alle fald.

Allerede her kunne jeg pege på afbødning, men da det skulle dreje sig om 'levnets' evne til det, kommer det først nu: Jeg stillede med sejrsskjorte på til min ret slatne præstation i eksamenslokalet dagen derpå. Det var ikke, fordi jeg tænkte på den elskede på gangen udenfor, jeg havde, fra jeg vågnede, ikke kognitivt sat ind på at klamre mig til mindet om i går, var kun fokuseret på 'snart', 'om lidt' og endelig 'om et øjeblik'. Men, som jeg kaldte det før, et eller andet efterslæt efter mine hænders dybe samvær med chokerende bryster under puberteten i et buskads — efter kys i en duftende lille mund, efter blegblå sejglende øjnes blik med sort manke udenom i går gjorde den rædsel, der nu pressede på, underligt ufarlig, kraftsløs! Jeg følte mig simpelthen 'høj' af overstået kæleri. — Dette ville jeg kalde quasi-ren emotiv afbødning af en følelse. *Balzac* havde måske foretrukket, at jeg 'hentede styrke af min kærlighed' (*Balzac*, 1964, p. 155). Men styrken blev jo netop ikke hentet af mig, var som skildret ikke formidlet kognitivt i sidste øjeblik. Det var jo i går, jeg arrangerede min flugt til erotik! Der havde jeg ikke tænkt på, det kunne virke dagen efter.

Det næste står vist grelt til dette, men jeg har en menneskealder senere indset, at der egentlig er sammenhæng imellem denne puerile afbødning og den sort alvorlige, mere fornemme erfaring, indeholdt i et kinesisk epigram fra gammel tid, hvori det siges, at afhængigt af moralske enkeltheder "kan en død være tung som bjerget/ eller let som en gåsefjer". (*Dennis and Ching Ping Bloodworth*, 1976, p. 268). Det sidste: Tænkes der mon ikke enkelt på f.eks. den dybe følelse af lykke — 'selvaktualisering' ville en Maslow sige, ved at have ydet heltens indsats, hvor det gjaldt et livtag for en sag, og hvordan denne følelse, eller bare levnet efter den kan afværge en rystelse ved forudfølelse af egen død?

Et middelalderbillede, malet på en væg i Sainte Chapelle, Paris, rykker derpå frem i tankerne. En martyr, hvem en kongekrone, rakt af et par store hænder ud af himlen, venter, når en plageånd har tampet ham til døde med en kølle.

Her lindrer følelse af høj moralsk karat lige overfor en andens usselhed, fortolker jeg. Desuden udsigt til den Højestes belønning. Her dulmer altså også en følelse *håb* (– bevares, gennemsyret af specifikke kognitive momenter). Fiktivt, ja, men sammenhæng med egentlig erfaring tør jeg godt tro på. Og fra dette fører der for mig at se en saglig tråd til *Dostojevski's* ord om det barbariske ved dødsdom:

” . . . Ingen nok saa frygtelig Forbrydelse kan sammenlignes med den Ugering at henrette et Menneske ved Dom. At blive slaaget ihjel ved Dom er langt, langt grufuldere end at omkomme for Morderhaand. Det Menneske, der om Natten, i Skovens Dyb, bliver myrdet af Røvere, har uden Tvivl indtil sit sidste Øjeblik et levende Haab om Redning. Har man ikke Eksempler paa, at Ofret, skønt allerede med Kniven i Halsen, alligevel har haabet, har bedt for Livet eller er flygtet?

Dog – paa Skafottet lades alt Haab ude, selv det aller mindste, sidste og fortvivlede Haab, der vilde gøre Døden ti Gange lettere. Her skal Døden lides ved *Dom*; det skrækkelige ligger her i Bevidstheden om, at der ingen 'sidste Naade' vil findes, at Dommens Fuldbrydelse er *uundgaaelig*. En frygteligere Kval findes ikke på Jorden.” (Dostojevski, 1926, I. p. 33).

Dostojevski taler ud af selvoplevelse til sidst, dømt til skydning som han blev engang – men benådet foran pelotonen. Altså en autentisk karakteristik af håbløshed som den omstændighed der hos den følende bereder maksimal oplevelse af en gru. Hvorimod hans skildring af, at håbet holder rædsel stangen, synes at føje sig til mine hypotetiske formodninger, beskrevet ovenfor.

Men siger ikke *Kübler-Ross* om sine kræftpatienters stadier på dødens vej: ”Det eneste, idet det job er slut, findes i samtlige stadier, er håbet.” (Kübler-Ross, 1975, p. 137).

Egentlig følelse, henholdsvis som noget afbødende, hæmmende overfor en anden følelse, – eller det modsatte, noget banende –, drejer det sig altså om i disse fald, ikke bare om følelevn.

I parentes bemærkes, at *beskæftigelse* af særlig art formår at hæmme gru, men at dette er noget meget mere kompliceret end en følelses eller dennes levns afbødning af en anden. Et sted hos *Conan Doyle* beskrives, hvordan en kvinde bærer aftenens rædselsfulde hændelser med stor sjælsstyrke, så længe der er en svagere person at trøste og at hjælpe, – imens hun straks tager til at hulke selv, idet det job er slut. (Doyle, 1905, p. 69).

Man mindes her den italienske modstandsmand, general Simone Simoni, der trøstede sine landsmænd foran katakomberne ved Rom, hvor de skulle skydes fem og fem af Gestapo, han selv til sidst. (*Trevelyan*, 1981, p. 223).

Hæmmede – afbødede han ikke også egen gru ved at beskytte andre imod rædslen?

En mængde *kognitivt* er med til denne dæmpning. En tænknings selektion af hvad der kunne være velanbragt som trøstmotiv, en stadig kreativitet hvad angår sådanne motiver, etc. er bl.a. det, der danner spærring imod egen angst.

Initiativet til den adfærd kan desuden formodes kognitivt (og voluntært) udløst.

Kan man se kontrasten til den dulmen af en sjæleangst, som blot sker emotivt? – Latteren over en deporterets uimodståelige grimasser, der får de andre til at glemme rædslen for en stund, som det hedder i *Fania Fénelons* bog om Auschwitz 'Koncert i dødens skygge'. (Fénelon, 1982, p. 132).

Tænk f.eks. også på *galgenhumor*, når det gælder kognitivt tilskyndet hæmning. Jeg nævnte den i relation til transformering af en vrede (Johansen, 1981, p. 169f), og brugt mod gru, som her, – det er påny parering ved det kognitives øjeblikkelige hjælp: 'Sig til dommeren, at dette her nok skal blive en lærestreg for mig!', – udtalt af en delinkvent med hængningsrebet lagt om halsen. En underfundighed til afsked med sit liv. En kontrast til Dostojevskis skildring ovenfor af en dødsdømts situation.

Tænk dernæst på en Jack Sector, der lo og pjankede, – på en Nick Mansell, som snakkede om somme på Capri og aftener i operaen, mens disse soldater gik ud i tyskerilden fra maskingevær, mortér og håndgranater, under angreb i det italienske felttog. En prompte kognitivt og voluntært ansporet afparering af beklommelse, der nærmer sig til galgenhumor. (Trevelyan, 1981, p. 164, p. 302).

Og hermed er vi næsten vendt tilbage til mit første eksempel på en skræk, der dølles ned med kognitivt formidlet følelse af anden art, se p. 172, min forrige artikel.

Hærdning

Men tilbage til sporet. Lad mig ikke for det før anførte glemme den hæmmende effekt af det emotive efterslæt alene. Fra dette sagforhold synes der nemlig ikke langt til erfaringer omkring afbødning, i forbindelse med at base-line flyttes, – med '(for)hærdning'. *Alexander Shand* anfører i kapitlet om sorgs forøvelse og formindskelse, at hvis vort liv går hen og rummer tætte successioner af sorg, vil vor sensibilitet overfor nye sorger sløves, (Shand, 1920, p. 336f). Her er der vel ikke længere tale om beskyttelse fra et efterslæt i den betydning, jeg har brugt det i eksemplet før, men mere om en længerevarende forandring, – forgrovelse af tærskelen for den emotive udløsning. Det emotive levn mærkes endnu, skulle jeg mene, når det hæmmer, sådan som 'det høje' ovenpå kæleri i mit eget eksempel. Sådan tror jeg ikke, den forrige følelse foreligger, når den nye, der appelleres til, ikke rigtig vil slå an, fordi afstumpet er, hvad man er blevet.

En hjemvendt dansker, der i Stalintiden havde siddet i arbejdslejr med politiske og kriminelle fanger i Sibirien, fortalte, hvor fuldstændig blødt det havde været af lejrlædelsen at forevise filmen 'Cykeltyvene' af *Vittorio de Sica* for de indsatte. Den faldt til jorden. Herregud, det var da ikke noget at hænge med hovedet for en sølle mistet cykel på den måde, endsige gøre en film ud af cykeltyverier! (*Information* den 13. 12. 1976). Arbejde i 45 graders kulde, mens man var dårligt påklædt, et halvt pund brød, som vandet kunne vrides af, om dagen, selvdøde og skudte fanger langs den rute man marcherede, der var hverdag for det publikum.

Går følelseslevnets hæmmende funktion (eksemplet med min eksamen, m.m.) fra afbødning over til den rene kvælning af en ny følelse i opspring, nærmer man sig sagligt, hvad jeg kalder *slukning*, vil jeg nævne her til sidst. Når pigen Lavinia i *O'Neill's* stykke "Mourning becomes Electra" (Act four, p. 285) til slut forsøger på en stormfuld måde, om en kærlighed til Peter, kan få fodfæste, men alligevel må give op: '— Always the dead between!' — I can't marry you, Peter . . . Love isn't permitted to me. The dead are too strong!' — så er det, hvad man kunne kalde et særligt '*emotivt miljø*', dannet af en klynge forudgående følelser, der slukker denne kærlighed-på-vej. Følelseslevnet efter moderens elskers død, manden hun — fortrængt — begærede, — efter hendes broders, hendes faders, hendes moders død har dannet dette kærligheds-kværkende følelsesmiljø hos hende. Altså murer hun sig inde for at leve ensom i sit hus. Giver ordre til at spigre skodder til.

— Igen fiktion hvis nærhed ved reelle følelseserfaringer jeg mener, der er noget om.

Slukning

Fra afbødning er jeg dermed havnet i at karakterisere en anden motiv hæmningsmåde, som anført slukning. Og her er jeg så heldig også at kunne minde om eksempler fra det virkeliges verden, mildest talt, (min tidligere tekst, p. 167f og p. 169). De to eksempler drejede sig dels om, hvordan mit pulsende *nag*, levnet ovenpå et skænderi, kom til at kværke tilløb til en ømhed, som mit skændsmåls partner senere appellerede til, — dels om, hvordan en *misundelse* spærrer for en appellering til — vel at mærke en misundts appellering til — at misunderen skal le (hvad han er lige ved!).

Følelse dæmmer umiddelbart op for følelse, eller rettere ansats til en sådan, i eksemplerne. Forpurringen tilskyndes ikke kognitivt og voluntært.

Slukning kan jo også, lidt mere kompliceret, dreje sig om, at den følelse, der slukker, ikke endnu er tilstede, når den følelse, der slukkes, sætter an, men først bliver udløst af den sidst omtalte:

Ikke sandt, en kvindes resistente mistro — angst, vakt til live ved et første tilløb til en ny erotisk kærlighed, der vil involvere hende, en følelse af den art som netop bragte hende martring, — sår som stadig væsker efter et gammelt forhold, — slukker dette nye gryende straks!

Men når jeg siger 'slukning', så er det i de nævnte eksempler noget, der er begyndt at føles hos en selv, som stoppes.

Fordrivelse

'Bortdrivning' derimod går på følelse, der — af bare afsky for den — ikke når til ansats hos en selv, men søges drevet væk *fra den anden person*, der viser den, og som man mærker prøve på at indgive en den:

Far og mor forsøger på at dæmme op for deres store piges grådkaskader ved at bagatellisere grådens grund. Det gør de ikke befordrende. Faderen kommer for skade at blive vittig. '— Det *var* tarveligt af din bror at snuppe tyggegumiet (af et bestemt mærke), men ved du hvad, det er lige blevet be-

dømt som et rigtig dårligt produkt af Statens Husholdningsråd! Det var da værre, hvis nu . . . ' Moderen kommer til at fnise, skønt hun forsøger at tage sig i det.

Barnets gråd, der først tilkendegav forurettelse og tab og en appel til medynk, forvandler sig til vildt, grædende og bittert raseri! Over ikke at blive taget alvorligt, ikke mærke sig medfølt og erkendt berettiget af ens nærmeste. Hvor skærende: Min mor griner! Barnet *prygler* sine voksnes malplacerede munterhed. -- Og drev enhver gemytlighed på flugt fra et par usolidariske forældre, forvandlede den til flovhed. Siger ikke *Shakespeare*: "To weepe with them that weepe, doth ease some deale,/But sorrow flouted at, is double death." (Shakespeare, 1968, *The Tragedie of Titus Andronicus*, p. 658). Det er Shand, der gør opmærksom på en så frappant replik. (l. c., p. 341). Og det er naturligvis, fordi jeg finder karakteristikkens fynd så mageløs, jeg her citerer denne koryfæ, som andetsteds.

Fordrivelse i og med forvandling af den følelse, der jager bort, – men også af den, der jages bort, er det, der først og fremmest karakteriserer denne emotive hæmning.

Slukning igen

Før jeg vil gå mere ind på følelsesforvandling i og med en hæmning, kan jeg lige pege på, at der ikke altid behøver at være tale om, at slukning af en følelse in statu nascendi udføres af en egentlig anden følelse, der i forvejen var der eller kommer til. Et afsnit om særlige strukturer i den henseende vil komme, men det eksempel, der hører herhen nu, drejer sig om, at hvis jeg f.eks. er til *Chaplin*filmen 'Diktatoren', hvor forløbet kaster mig snart i den ene latterafgrund, snart den anden, så er det ikke latterfølelse, der slukker for den derpå følgende patos, sidste del af filmen appellerer til, og som jeg aner tilløb til at opleve, idet Chaplin helt alvorlig pludselig formaner menneskeheden. Jeg var ikke i færd med at le, da han begyndte, men jeg *forventede* at komme til at le, stod helt åben for det. Mit emotive apparat var så at sige stemt til gutturale detoneringer – så nej tak, højtidelighed! følte simpelthen skurrende. Jeg registrerede koldt, hvad der blev sagt, tænkte på emnet stilbrud og vidste endnu ikke, at jeg havde gjort iagttagelsen, at *den blotte 'stemthed' for en følelse* kan være nok til at slukke for en vis anden emotion, der dukker op.

Et lidt mere kompliceret fald: Den amerikanske psykiater *Erich Lindemann* beskriver en soldaterkone, der forlods havde gjort sit tunge sorgarbejde over sin gemal så grundigt, at hun efterhånden *forventede* manden død og at skulle retablere sig igennem nye mandrelationer. Så da hendes mand alligevel uformodet vendte uskadt hjem fra verdenskrigen, følte hans appel om elskov skurrende, skønt hun endnu ikke elskede en anden, efter hvad man kan forstå. Hun begærede skilsmisse øjeblikkelig! (Lindemann, 1944, p. 147f).

Følelsers forvandling når der hæmmes

Men nu følelsers forvandling i forbindelse med hæmning. Man så, hvordan en gråd i barne-eksemplet før forandrede karakter, i og med den hæmmede, og hvordan det, der hæmmedes, blev transformeret. Og siden hvordan blot det at

være 'stemt til latter' hæmmede spiren til noget patetisk, sådan at dette foruden at slukkes følte som noget skurrende. En lynhurtig metamorfose må det vist beskrives.

Eller hør her om et pigebarn i en decemberskov sammen med sin mor for at samle ind til julens dekorationer – bliver væk fra moderen – mere og mere ængstelig for . . . , jamen hvor bliver mor dog af? Men åh! – 'Der er du!'

Kisteglad og lettet – møder pigen imidlertid et uvejr af en udskældning: 'Hvor kan det falde dig ind at fjerne dig?'

Glæden over at finde mor i god behold blev stikkende i barnets hals, men forvandles også til dyb følelse af sorg. (Ellen Larsen, 1982, p. 8f).

Det er med andre ord højst ufuldkomment at fastslå, hvordan en følelse slukker ansatsen til en anden. Den slukker og *transformerer* denne anden. Dette knytter an til, hvad jeg tidligere har sagt om *hæmningsfølelse*: Et nags hæmning af en ømhedsspire kan give anledning til at føle et helt egenartet følelsesforløb, hvori nag og ømhed er gået i liaison. (l. c. p. 168).

Transformering af det hæmmede kan gå flere veje altså. Der er opdagelser at gøre her. Det er desuden å propos at minde om, at da jeg tidligere bragte nogle prompte kognitivt udløste hæmnninger af følelse på bane, var jeg inde på en særlig *metamorfisk* hæmning. (l. c. p. 169f).

Endnu et eksempel på ejendommelig transformering ved en slukning:

Vender man sig mod visse forløb af *vrede*, kan man iagttage, hvordan en 'afvæbning' finder sted.

Man får indkaldelse til samtale med skattevæsenet, ikke sandt. Resten af dagen ødelagt af en retfærdig harme. Arbejdet forstyrret af at hobe argumenter op og fantasere sig til hidsigheds-udbrud, når nu man møder op til dialogen. Det er kort sagt dog for galt.

På dagen er det så selve den personificerede iltflaske, der indfinder sig, med mange atmosfærers tryk af *vrede* der skal ud på stedet. Lemlæstelse – nå nej, det går selvfølgelig ikke.

Men hvad sker?

En alvorlig, indtrængende venlig mand med troværdigt ansigt linder på sin dør: – Hr. Johansen?, besvaret med et surt nik. Varmt håndtryk og præsentation.

– Det varer lige et øjeblik. Hør, hva' mæ' en ordentlig stol at sidde i? Embedsmanden bliver blodskudt af at bakse en mindre læderflodhest ud på gangen til at gå i hi i. – Og ku' De ikke tænke Dem en cigar til at klare ventetiden med? Se her – nej, tag hellere den. Dæksbladet på den dér er ikke godt.

Manden lukker døren bag sig.

Det var som pokker! Kom jeg ikke til at smile blegt? Og sidder jeg ikke nu og kvulmer fra min avindsmands cigar? Hvor mon mit sodede ansigtsudtryk er, jeg fik at se på toilettet før? – Hvor ville en nedladende og bedrevidende mine hos min fjende dog have tændt min eruption! Eller hvis han havde optrådt hundsk ved at mærke, at jeg mødte op med sværd i hånd.

Men den modtagelse på skattevæsenets gang, den afvæbnede mig i stedet – indtil videre allenfals.

– Her går jeg ikke ind på, hvordan det mon gik derinde på kontoret. Det er den første slukning af mit raseri, som optager mig. Var det så igen et sammen-

stød imellem følelser, der førte til en kværkning af den ene? Det er atter kompliceret.

'Uventet indtryk af et snuptag af en venlighed, med fysisk indsats og foræring slukkede . . .', – det skildrer overfladisk. 'Indtryk'? ja, blindt raseri var der dog ikke tale om hos mig, kun udbruddet på vej, så jeg *registrerede* da embedsmandens venlighed, men havde svært ved at mærke den følelsesmæssigt slå igennem.

Snarere vil jeg beskrive, at det blot følte som en ejendommelig *fadhed*, der som ved et trylleslag allerede havde udvandet min sydende aggression. Altså på den ene side min vrede der hæmmer påvirkning fra en venlighed i hos mig at blive forarbejdet til en modtagerfølelse af varme. Højest mærker jeg noget fadt. På den anden side havde imens min blotte registrering af, at der stadig sendtes venlighed, samt den embryonale følelse den resulterede i hos mig alligevel fået punkteret min aggression! og gjort *den* fad.

– Der var ikke meget harm tilbage i mig, da jeg gik over tærskelen ind til det kontor.

Altså har det fade både at gøre med 'det venlige', der søger at trænge ind, og med 'det vrede', der ikke blev til noget, – er hæmningsfølelsen i dette fald! To-vejstransformering hos den samme person.

Her kunne man nemt fortabe sig i alt, hvad der desuden kan afvæbne bestemte typer vrede: Frygt (læs herom hos *Seneca* f.eks., og om medynk, skam, etc. i hans tre berømte bøger om vreden (*Seneca*, 1970, I, p. 106ff)), desuden erotiske appeller, og musik – som da *Pablo Casals* undgik fascisters aggression just ved at spille: De kom til at græde. – Endvidere den pludselige oplevelse af noget komisk ved ens vredes offer, osv. Bjergprædikenens markante påbud om at vende den anden kind til ville også være relevant.

Men det kunne være lige så interessant at bore sig ned i slukning, når det gælder andre følelser, f.eks. se, hvordan en *overvældelse* under en erotisk kommunikation undertiden kan forvolde denne dynamik. Dette at en begyndende erotisk sympati for en person, som svarer med straks at tænde hele bålet, kan gå hen at dø af denne voldsomhed. Den stormende, som tror den anden part beruset af at mærke sin værdi, og bl.a. netop derfor åben for intim attack, og som ikke tager bestik af tegn på emotivt at være forskelligt gear'et, osv., går hen og knækker halsen på den sag, imens den anden part til gengæld mærker den begyndende sympati forvandle sig til påført anmasselse og tilsidst noget frastødende, hvorpå *La Rochefoucauld's* maxime (nr. 328) pludselig kommer til at passe: "Nous sommes plus près d'aimer ceux qui nous haïssent que ceux qui nous aiment plus que nous ne voulons." – Etc. (*La Rochefoucauld*, 1671).

En sluknings måde at mærkes på har højest forskelligt præg alt efter arten af de følelser, der slukkes, og med hvilken anden følelse, – en trivialitet man uden videre nu har indset, uden at det vel derfor bliver tamt at sige, at følelsernes univers bør eftergås helst systematisk for, hvordan f.eks. *slukning* tager sig ud.

Den *kognitive og voluntære* slukning så man i eksemplet med en eksaminator, der 'i sagens natur' ikke ville føle for en kandidat, på nippet til at græde

ved eksamen. (I. c., p. 168f). I den væsentlige struktur ligesom når Robespierre ved at henvise til et dekret appellerer til konventet om ikke at lytte til den hulkende Malesherbes, der vil forsvare Louis XVI, *efter* slaget om hans liv er tabt. (*Thiers*, 1845, tome I, p. 338).

– Det lykkes langtfra altid for det kognitive, viljesmæssige at slukke, ofte kun at holde tilpas nede: En jordarbejder 'bider tænderne sammen', skønt det skriger i ham for at løse taget i det hårde slæb, – og det bliver det ved med.

Litterært: *Blichers* Morten (En Landsbydegns Dagbog, p. 61) skyder herrens jagthund efter ordre: "Stakkels *Vaillant!* . . . Da jeg spændte Bøssen, og han hørte Knækket, begyndte han at logre og se sig om, han ventede et Stykke Vildt og tænkte mindst paa, at det gjaldt ham selv. Da Krudtet tændte . . ., var det som om mit Hjerte skulde vælte ud af mit Bryst . . ." (I parentes bemærket kan dette senere konfereres med afsnittet om 'overtag').

Virkeligheden igen: Det, der blev holdt nede, strømmer undertiden fossende, så såre foden, viljen satte på det, bliver løftet væk. "Mouths dropped with emotion", skrev sergent Choma om de fjorten uhlaner fra Podolski Lancers, der under ufattelige vanskeligheder havde kæmpet sig ind i Monte Cassinos ruiner under det italienske felttog i anden verdenskrig, "and the sound of the Krakow *Hejnal* floating across against a background of shellfire now distant brought a lump to everyone's throat . . . Then these soldiers, hardened by so many grim battles, by the sight of so many deaths, started sobbing like children . . ." (Trevelyan, p. 274).

Men her er jeg måske kommet lovlig langt væk fra slukning og foretrækker nu at gå videre med at efterspore nogle flere hovedtyper af emotive hæmninger af følelser, sådan som det forekommer mig, jeg er begyndt at gøre ved at karakterisere 'afbødning' og nu altså slukning.

Især i relation til den tilendebragte tekst om slukning, bør jeg dog forinden kort henvise til en ældre interessant artikel "Følelsernes dynamiske sammen spil", forfattet af *Asger Langkjær* i 1941. Så vidt jeg skønner, har den også skildringer af rent emotive hæmninger til tema, men den strukturerer stoffet på en anden måde, end den jeg foretrak. Den undersøger f.eks. ikke spørgsmålet om hæmningsarter. *Langkjær*s og min tekst kan ikke sammenstilles umiddelbart, men man kunne måske passende anbefale at læse denne ældre redegørelse som supplement til min om slukning.

En prøve på *Langkjær*s emnekreds: Hvordan går det f.eks., hvis man, glad og opstemt over en dejlig gave, provokeres til at blive vred på en person, man får at vide har gjort et eller andet, som man synes forkert, – kan vreden komme til for glæden? "Vreden er ikke velkommen, naar man er glad." (I. c., p. 32f). Glæden kan til gengæld "disponere én for" andre følelser. – Eller kan bekymring for en søn, der er ude på en sejltur – uden endnu at have vist sig, komme til at gøre sig gældende for den nævnte glæde over gaven? "Erfaringen synes at vise, at Frygten i saadanne Tilfælde har en vis Modstand at overvinde paa Grund af den allerede eksisterende Glædestilstand . . ." (I. c., p. 33). Etc.

Teksten handler næsten kun om at beskrive, hvad der sker, idet der, – mens man føler noget bestemt, provokeres til nye følelser ved *andre* ting, personer, hændelser end dem, de følelser er knyttet til, der aktuelt forløber, mens de nye søger at komme til.

Følelserne glæde, sorg, vrede, frygt, misundelse, noget tilfældigt relateret til mere eller mindre personligheds-relevante emner, bliver i denne studie efter tur konfronteret med sig selv og de fire andre nævnte følelser på den genfortalte måde og med henblik på, om "modstand" opstår eller udebliver, så der i sidste fald i stedet *banes vej for følelse*, – mere af den samme –, og/eller en eller flere af de fire andre emotioner. (Asger Langkjær, 1941, p. 29 f. Se også min omtale i Johansen, 1976, bd. 1, p. 174f).

Overtag

Ved slukning så man f.eks., hvordan en følelse, der var i opspring, fuldstændig kvaltes af en anden følelse, som i forvejen var den dominerende, eller hvordan en følelse i fuldt flor 'punkteredes' af en påført ny –, endnu kun på spirestadiet. Men nu kommer 'overtag', – strejft allerede for lidt siden.

Dilemma er nu udgangspunkt, og følelses-dilemma, hvis ene part får overtaget temporært, foretrækker jeg at bruge om følgende. Stærke, fuldt udviklede følelser der piner den, der har dem, når de mødes: En far lever f.eks. efterhånden ubærligt dårligt sammen med sin lille piges mor, men elsker – i sammenhæng med denne voksende fallit – sin datter mer og mer. 'Hvis du går, så har jeg ingen far', siger den lille, da hun vejrer, hvor det bærer hen. Om halsen har han hende uafbrudt. Ruger over fremtidsfølgen af, hvad han jo mærker blive uundgåeligt, kvæles næsten psykisk ved at forhåndsføle skisma. – Men bekvemmer sig alligevel til at handle dagen, hvor hans lede topper efter en bestemt belastning og altså for en stund kan magte hans passion for barnet. Han stikker af.

Det er netop, mens han oprørt pakker sine papirer sammen, tandbørsten, undertøjet osv., at han glimtvis mærker, hvordan leden ved hans sammenstød med moderen holder sorg-angsten over adskillelsen fra barnet stangen. Denne sidste følelse er bestemt ikke slukket, men kan anses 'bagtil' i sin egenart som noget potentielt eruptivt og farligt for, hvad han vil gøre nu. Dog er der inert i ledens overtag!

Men da han så er fri og bor et andet sted, har fred for moderen, se nu hærger han af længselen efter barnet. Den er blevet en orkan på nippet til at fælde ham, fordi han ikke længer føler noget dynamisk ly, som dengang afsky drev ham! – Det er derfor, overtaget kendetegnes 'temporært'.

– Det nye i dette er naturligvis ikke temaet konflikt, men kun beskrivelsen af noget bestemt *emotivt* opleveligt ved et konfliktforløb af den fortalte art.

Hverdagshændelsen fra før har som en klassisk tragisk modpol *Euripides'* Medea's 'overtag', idet hun dræbte sine børn af jalousi mod Jason, der var gået til en anden kvinde, og siden vandede sig ved deres død. En handlingsmåde og et følemønster som man endnu læser om i dagens avis, hyppigst med en far i den betyngede hovedrolle.

Mens den p.t. kuede følelse holdes 'under låg' i disse tilfælde og ikke synes at eje chance for at buse ud igen før efter den fatale handling, kan den emotive dynamik ved et dilemma også forme sig, så at den ufri part får mulighed for at give livstegn fra sig, lige *imens* en given emotion udover dette overtag. Bl.a. i den slags tilfælde kan noget *valent*, *lunkent* (halvhjertet) ved den måde,

den kuede følelse giver sig tilkende på, komme til at stå den følende – og hans iagttager – klart. Det er f.eks. ofte refereret, hvordan følelessammensuret medynk-sorg-og-gru-og-oprørthed kun 'vinker mellem tremmer', når en adspurgt sicilianerinde midt under bæven for en stedlig mafia leverer et par vattede, neutrale ord med slapt ansigt og fortinnet blik til en betjent om det infame mord på hendes nabo, fire mindreåriges far, i nat. I sikkerhed bag hjemmets vægge fosser græmmelsen, og spiller hendes stemme harme-jammereens monotone melodi. Men udenfor – med vidner – er det frygtens overtag og bleg indignation.

Den kognitivt bestyrede forstillelse er vel lige om hjørnet, når hun taler til betjenten. 'Omertà', tavshed-solidaritet er som bekendt vilkåret for at leve videre i et samfund, som en mafia hersker over. – Og *fejhed* kunne her, personlighed og situation taget i betragtning, eventuelt gå hen og blive den rette emotive betegnelse for dette pinefulde, uden at den brændemærkning af den emotive kvalitet står krysteren klart til hver en tid. Fejhed er ret ofte noget, andre afgør.

Pinen ved dilemma er det ikke nyt at pege på, uden at det vel derfor bliver til trivialitet at se det interessante for vort emne, sider af oplevelig dynamik blandt følelser, – deri, at et dilemma mellem emotioner, forud for at føre f.eks. til et overtag af den ene eller anden slags, udløser en helt tredje følelse 'pine', her varieret fra nuancen hos en far, der stikker af, m.m., over den hos mordersken Medea og til toningen hos konen der må tie.

Relativt til overtaget er det hver gang ejendommeligt at se, hvordan en pine iblandt varieteten af 'dilemma-piner' viser sig *for andre* mennesker. Med ét blandt legio eksempler føles det på ny, speciel facon en pine, når et dilemmas akut ligestillede emotioner for den enes vedkommende består af lede ved at skulle være en dårlig kammerat overfor trediemand, fordi man tvinges til at angive dennes faglige fejltrin for en højere myndighed, – for den andens af ustyrlig skræk for ikke at adlyde nævnte autoritets forlangende nu: – Du *skal* udtale dig, om det fejltrin blev begået eller ej!

Står manden med dilemmaet ikke der og *stammer*, når han endnu ikke giver ganske efter for instansens pres, altså lige *inden* overtaget! Stammeriet viser pinligheden, er dens offentlige handlings-manifestation, men viser også overtagets kvaler med at lykkes. – Læs hos *Saint-Simon*, hvordan *Le Nôtre* stammede, da han lod sig aftvinge en forringende erklæring om Louvois, hvis man hellere vil have dette præsenteret i en anekdotisk form. (*Saint-Simon*, 1914, p. 21f).

– Piner avler også *selv* overtag, som kendt.

Inden jeg går videre, vil jeg gerne pege på det *kognitive og viljeskabte* overtag for at give det emotive overtag kontrast.

'Hvis jeg står rædslen ud, anerkendes jeg og bevarer jeg mit selvværd. – Hvis jeg giver efter, er det knust, men rædslen slap jeg for.' Sådan kan det f.eks. stå med et dilemma, uden det er blevet til disse ord for den forpinte. Og en dreng lægger sig en dag imellem skinner og lader et lokomotiv med flere vogne køre over sig, – for det har kammeraten turdet gøre, hans bedste ven!

Hvor måtte han skyde hjertet op i livet, hvor måtte han sætte vilje ind,

hvor måtte han tænke situationen over mange gange, inden han turde. Uagtet han også måtte prøve på at forudføle, hvordan det mon gik hen og blev. Han var derfor psykisk pansret imod rædslen, og hvad der ellers måtte komme, idet han lagde sig til rette over svellerne.

– Jamen, er det nu ikke situationen én gang til, bare med andre ingredienser, hvor soldaten vinder over rædslen ved at give sig til at snakke om operaaf-tener, mens han går i ilden? Delvis jo, men for soldaten her er der formodentlig ikke noget dilemma. Det er forlængst lagt bag. Rædslen er der bare hver gang, men der er næppe 'diskussion' om det at få den skåret ned.

Derimod indtraf friskt dilemma vel i mange situationer, hvor en modstandsmand kom i Gestapos kløer og forudså tortur-forhør. 'Hvis jeg står pinen ud, beskytter jeg min ven, bevarer jeg mit værd, – hvis jeg giver op, går sagen tabt, min ven, mit værd. Men kvalen, som jeg ikke ved, om jeg kan bære, går jeg fri for.' – for at sætte ord på den ulykkeliges knibe. Psykisk energi til at flytte klippekæder brændte af i anden verdenskrig for at gennemføre viljens og det kognitives overtag – som offer for nazisternes forhør.

Lad os gå til friskt dilemma på 'den anden side': 'Hvis jeg står alt det hjertes-kærende ud, så bliver jeg anerkendt, måske endda forfremmet, bevarer selv-værd, øger status, fremmer vores idé! – men hvis jeg bukker under, ikke vil være med, får nervesammenbrud, bliver jeg degraderet, hånet, ja mistænkelig, – slipper dog for synet af min næstes lidelser!' Dette postulerede dilemma, frit verbaliseret —, får mig ikke til at tænke på den forhørende i mit eksempel før, hos hvem den kvide var lagt bag i hans personligheds tertærtid. Jeg tænker på dengang, nazister skulle lære at bevare hovedet koldt, imens de gennem 'øjet' i en dør skulle overvære mennesker gå til grunde ved en gasart, just levet på prøve til et 'sanatorium', Schloss Hartheim, f.eks., hvor man oplærte folk til at forestå en udryddelseslejr senere hen. Overfor eleven stod en prominent partimand og betragtede konstant elevens minespil, som der ikke måtte være mindste af, hvis han skulle kunne bruges. Og så forestiller jeg mig sjæle-kampen ske hos lærlingen, som udtrykt ovenfor. – "Für seelische Belastung" lød motivet til de ordener, der blev tildelt veteraner i det hverv. (Hvor mange bjerge blev der flyttet for at gennemføre det kognitive viljeovertag i disse fald? Nok kun få, for svage folk var sikkert frasorteret inden mødet med excesserne. (Wiesenthal, 1967, p. 272, p. 284f, p. 293).

". . . Come you Spirits./That tend on mortall thoughts, unsex me here,/ And fill me from the Crowne to the Toe, top-full/Of direst Crueltie: make thick my blood./Stop up th'accesse and passage to Remorse . . ." – Lady Macbeth for mandens mord på Duncan. (Shakespeare, 1968, The Tragedie of Macbeth, p. 742).

Og så blev der ikke plads til at se på, om nu Agamemnon – generalen der jo siden lå for Troja – ofrede sin datter Ifigeneia overvejende ved hjælp af kognitivt – og viljeovertag eller mest i kraft af emotive overtag. En blanding af det ene og det andet? – Det ville også have været svært at afgøre, og nu tilbage til mit spor, den emotive hæmning af en følelse.

Fordunkling

En emotiv hæmning af en noget anden støbning end *afbødning, slukning, for-*

drivelse og *overtag* fængsler mig i det følgende. I relation til alle netop nævnte hæmninger er det på en eller anden facon kontakten mellem følelser, der udvirker en effekt, – kontakt mellem anslag til en følelse og en anden fuldt udviklet –, eller mellem anslag og et følelseslevn, etc.

Men hæmningen fordunkling drejer sig om vægtforskydning. Den ene følelse blegner, i og med en anden blusser. De to's kontakt forvolder ikke den effekt. Måske fordunkling derfor er et grænsefald af den egentlig emotive hæmning. Et eksempel gør alt dette mere klart, – lad begge emotioner være 'sorte':

En ven havde engang den dybt pirrende ambition at få en skønlitterær tekst udgivet, han havde skrevet. – Men han fik den bare tilbage fra et forlag med besked om talentløshed. Hvor han dog græmmede sig. Nederlaget lå hen over brystet på ham morgen efter morgen i hans seng i gryet. Dagene var et ned, ned. Stemmen skygget.

Men da hans kone kort tid efter forlagsbrevets ankomsten lod ham vide, at hun faktisk sov hos en kærlighed hver torsdag, når hun havde aftenarbejde i byen – ikke dør han troede, og det agtede hun at blive ved med, – nu måtte der en afklaring til, blev den nederlagsfølelse, han levede i, med ét så mærkeligt tam. Den visnede hen, trængt af marken som den pludselig var af en helt anden, meget mere vigtig katastrofes vrien, dunken gennem hoved og lænd.

Følelsen ved forlags-nej'et holdt sig kraftesløs i måneder, – mat skuffelse i små pauser mellem tabsangsts næsten uophørlige brandstorm, fulgt af sammensuriet af andre følelser omkring hans sjælekamp med konen. Sådan så en emotiv *fordunkling* ud i det tilfælde.

– Det er ikke for at være taktløs mod det lige udmaalede eksempel, at jeg derpå siger, at denne særlige emotive dynamik såmænd synes skildret allerede i noget så fjernt som *Illiaden*. For mon der ikke også indtraf en fordunkling, dengang den frygtede Achilleus' lange, rugende vrede over, at Agamemnon havde snuppet pigen Briseis fra ham, pludselig kunne afløses af en forsoning, – fordi Achilleus lige var blevet så frygtelig vred over at få at vide, at man havde dræbt Patroklos?

Det er en livsværdi, der er højere oppe i hierarkiet end den aktuelt belastede, som lige pludselig forulempes af en skæbnesvanger hændelse i begge fald.

Bortset lige fra det aspekt synes Shakespeare – by the way – at have givet just emotiv fordunkling digterisk form, når en Benvolio siger til Romeo:

”Tut man, one fire burnes out anothers burning,
One paine is lesned by anothers anguish:
Turne giddie, and be holpe by backward turning:
One desparate greefe, cures with anothers languish:
Take thou some new infection to the eye,
And the rank poyson of the old wil die.”

(Shakespeare, 1968, *The Tragedie of Romeo and Juliet*, p. 671).

Har Shakespeare nu tænkt på fordunkling her? Et akademisk spørgsmål ganske vist, men dette træk, at den ene følelse falmer, i og med en anden blusser, – her synes det ganske vist at dreje sig om beslægtede følelser, – får én nem-

lig til at spekulere på forløb, hvor det står uklart, om det er en hæmning fra en anden følelse eller ej, der får en følelse til at tage af.

Når en forfatter som Shand f.eks. peger på, at "Hope tends always to destroy Anxiety, and Anxiety to destroy Hope . . ." (l. c., p. 505), er der så tale om hæmning, eller simpelthen om at det *er* disse to følelser, der jævnligt *afløser* hinanden, når man attrår noget, det ikke er sikkert, at man opnår? Det ser ud, som om Shand mener det første. Men ". . . as we are possessed by anxiety, hope recedes", siger han få linier længere nede. Nu ser det ud, som om han mener det sidste.

Sådanne prospektive følelser, som indbyrdes binder hinanden i en slags vægtstangsdynamik: 'Når den ene går op, går den anden ned', hæmmer ikke hinanden *eo ipso*, hælder jeg til at strukturere det, der erfares. Der er kun tale om succession eller alternering. Det udtryk, 'svinge mellem håb og ængstelse' fanger netop dette, at det ikke mærkes som en hæmning skiftevis. Når det ene opnår fortrinnet, har det andet allerede vejet pladsen. – Eller hvad? Der er kort sagt ikke altid tale om hæmning af den forrige, når en ny, en anden følelse om man så må sige 'indtager feltet'. Væsentligt at mærke sig.

Niels Bohrs udtalelse i et foredrag engang om at fuldkommen retfærdighed udelukker fuldkommen kærlighed og omvendt, – kærlighed og retfærdighed er komplementære, – hører måske også herhen. Hvis man psykologiserer dette aksiom, kunne det dreje sig om, at når den ene – den fulde og totale kærlighed optræder hos et menneske, er den anden – følelsen af at gøre ret og skel der ganske simpelt ikke, falder ikke for, – og vice versa. Den anden er ikke hæmmet væk derfor nødvendigvis, for der er ikke oplevet nogen konflikt imellem dem. (Og så har jeg ikke sagt, at dette ikke kan ske).

Men en vægtstangsdynamik imellem disse to følelser er det svært at skaffe empirisk dokumentation for, så jeg stopper med at sækularisere Bohr på dette punkt.

Det uudholdelige hæmmer

Nu optræder der et spændende skel. For næste hæmningsart er noget helt for sig. Mens hæmning indtil nu i denne artikel overvejende har været en funktion i relation til mødet mellem følelser, så ser det pludselig ud til, at en følelse også kan hæmmes, *uden* at der er en anden til at foranledige det, – og heller ikke den kognitive indsats på det.

Hør om min *drøm*: Vi har den store sommerhimmel hvælvet over os, min lille pige og jeg, på Englandsbådens dæk helt oppe. Vor mobile landsdel durer op igennem sålerne. Stormmågens gamle gummi-bilhorn af en stemme skærer i øret. Duft af åbent hav. Fiskeres krimskrams i horisonten. I rælingen omkring os er der langt imellem tremmerne, og højt. Sidder hun ikke pludselig der og dingler ben udover afgrunden for at nyde dejligheden, ser op på mig så – råber *martrende*, for nu er hun – almægtige – ved at glide ud: – Far-ar-ar! Hun falder. Skummets bræmme nedenfor . . . den blågrå sommerkjole som en fugl imod det våde. Jeg tager en trappe ned for ikke at springe så højt oppe fra i havet (usling!). – Nej! Det var trappen i den forkerte side af skibet

og vågner i en em af sved, må op og sidde. Angstens efterveer, som en nerve-influenzas —. Det er ovre. Jeg går ind og ser, hun ligger i sin seng og sover lunt. Jeg må. Og sidder derpå lidt i køkkenet med en iskold øl.

Plasket, da hun ramte havet, nåede jeg aldrig at høre. Forløbet var forlængst blevet alt for, blevet ubærligt stærkt.

Altså slukkedes der for min pine gennem det modsatte af en fortrængning: Amputering af min drøm igennem at gøre mig vågen-bevidst!

Var det ikke simpelthen det mere og mere uudholdelige ved min tabsangst selv, der slukkede den? Nu min organisme havde en mulighed for flugt?

At jeg drømte, blev mig først bevidst ved flugtens ophør: Jeg var vågen nu.

— Og hvis den ikke havde haft den mulighed for flugt, fordi jeg vågen måtte se på den tragedie som noget uafrysteligt reelt, så måtte man forudse et *chok*, forsteningen og en fortrængning af det følelsesmæssige måske — medmindre jeg kunne redde hende! Uden at tage hæmning ved fortrængning op, — andre har jo sagt så meget her —, minder jeg om Lindemann's rapport om en patient på sytten år, der i vågen stand optræder muntert accepterende, — talende, idérig i ti uger, uden noget tegn på sorg, der ellers ville være adækvat, når man betænker, at hun netop havde mistet far og mor og kæreste ved en plantagebrand, hvori hun selv blev farligt såret. Endelig, ved enden på den tiende uge begyndte sorg at pible frem (Lindemann, 1944, p. 144).

Chok på grund af følestyrken i ekstatisk, pludselig henrykthed — det kan også opstå! Og hæmme. (Fénelon, 1982, p. 14). Den 15. april 1945 besvimer en kvinde ved sin radio i London, der netop rapporterer, hvordan engelske soldater lige har nået nazisternes tilintetgørelseslejre Birkenau, Auschwitz, og overværer en deporteret, tyfusramt kvinde synge Marseillaisen, i det øjeblik hun bliver befriet. Flammende synger hun fra det lille apparat der i stuen. — Your Name? spørger reporteren. — 'Det var min kusine! — —', eksploderer det i lytteren.

— Som hun ikke vidste var deporteret. Nu befriet. Jubelen amputeres, for en stund i hvert fald.

Eller altid — er det ikke hos *Montaigne*, jeg har læst om den romerske mor, der falder død om af overrumplende fryd ved at se sin søn dukke uskadt op på vejen fra Cannæ — efter Hannibals sejr dér, hvor han var med? (Jo: *Montaigne*, 1836, tome I, p. 11).

— Indtil videre siger jeg blot: At regne fra mit drøm-eksempel står vi overfor en tredje hovedtype af følelshæmning; dens forskel fra rent emotivt og fra kognitivt (kognitivt-emotivt) betinget hæmning er kun kort skitseret her.

Man er ikke altid minded for at føle noget bestemt

Der er andre mærkelige former for at hæmmes i at føle, uden at man iagttager, at det kommer fra en anden følelse eller nogen indsats fra 'det kognitive'.

Træghed når der appelleres til at føle noget f.eks.: En kollega, som jeg sætter højt, drøfter telefonisk faglige problemer med mig. Som det nærmer sig, at vi er ved at have fået sagt det hele, fortæller han, at det nu går værre med hans sygdom. Den effektive medicin belaster et bestemt organs funktion. Dis-

se hans ord forsøger at bane sig vej til min medfølsomhed, 'medfølelses-udløseren' i mig – sådan mærker jeg forløbet, men nej: Jeg hæmmes, kan ikke få nogen ordentlig følelse op at stå, er 'død', vil gerne blive 'i mit eget', klæber til min base-line – den neutrale, farveløse, rare stemning, som jeg gik til telefonen i. Det kan føre til aversion, det udtalte 'åh, lad mig nu være!' – men begyndte ikke sådan. Der kan også mærkes et kognitivt incitament: 'Nu må du virkelig gøre dig umage.' Men forgæves.

Alt må klares af den rent kognitive registrering af hans ord, og det er også kun noget kognitivt og villet, der puffer til at sige ham nogle følellestomme ord, der alle hører til føleordene: Hvor synd, jeg synes, det er for ham, hvor helt urimeligt, etc. Rent hykleri i en vis forstand, – som fører til skam, da vi har afbrudt, – og til en analyse af det underlige i det jeg gennemløb. En anden gang så *føler* jeg, hvad der er kedeligt for ham. Det ved jeg helt bestemt.

Sorgende, der svigtes selv af nære venner, dem der f.eks., når de ser den sørgende på gaden, skrår over til det andet fortov, uanset at det måske er første lejlighed, de har, til at tage sorgen op med den, der lider, – mon de ikke undertiden svigtes blot som følge af det træge hos venen: 'Jeg er ikke parat i dette øjeblik.'? Hvad man så kan moralisere over.

Mæthed hører vel endelig med i denne gruppe emotive hæmninger. Det synes igen at være træghed, som man nu erfarer på en anden måde end skildret før.

Lytter man f.eks. til en klassisk symfoni, der bl.a. karakteriseres ved, at visse klangmotiver gentages nogle gange, så kan man komme til at føle sig lidt 'slidt', når det melodiske forløb, der, første gang man hørte det, hensatte én i en beruselse af 'musikalske følelser' – svære at beskrive –, nu for fjerde gang bliver meddelt én af strygerne. Henførtheden kommer ikke op at stå igen, skønt der appelleres til den. En mærkelig goldheds-følelse bemærkes her i stedet for det følesvar, der udebliver.

Har man ikke også erfaret, hvordan ens egen latterfølelse – med det vokale afløb – efterhånden udebliver af nedslidthed, når man i længere tid bliver bombarderet selv med det utroligt humoristiske af f.eks. 'den morsomme mand' ved et eller andet selskab? Man forundres over, at andre endnu bliver ved at le og registrerer selv, at endnu en replik ved Gud var sindssygt skæg, men desværre: Jeg er løbet tør – må hvile. Hvis jeg bare kunne få lov at gå lidt væk og sidde afsides 'i det bare kranium' ti minutter, skulle jeg snart forstærke dette kor af stemmeeksplosioner med fornyet kraft. – Ja, man kan næsten komme frem til aggression mod humoristen: – Hold lidt inde mand!

En af mine tidligere elever, *Sanne Neergaard*, skildrer sjæleligt tomrum opstå under gloende forelskelse, der har floreret nogen tid:

"... Savnet af ham de sidste timer hver aften, inden han når frem, er et utåleligt savn . . . denne dag er fredag, og en lang alene-uden-børn weekend venter foran os . . . han har hvide tulipaner og nogle gode flasker rødvin med . . . jeg føler en grænseløs ømhed . . .

Få minutter efter er det, som om det hele smuldrer væk for mig . . . er jeg egentlig overhovedet forelsket? . . . Kommer han mig overhovedet ved?

Jeg flygter skyndsomst ud i badeværelset for bag låst dør at samle mig lidt . . . prøver på at erindre følelser fra min lykkelig . . . intet emotivt ekko, ingen

glæde overhovedet . . . hvordan skal jeg få det sagt? . . . måske vil det knuse ham . . . sveden brød frem over hele min krop . . .

Intethedsfølelsen . . . overvældede mid i al sin bastante pludselighed. Jeg blev puttet i seng, slap for at fortælle om alt det, jeg *ikke* følte . . . og vågnede op næste morgen glad og lykkelig og tog hul på weekenden, som om intet var hændt . . .". (I uddrag citeret efter Sanne Neergaard, 1982, p. 18f).

– Når jeg erindrere parallelle indtryk fra mit eget liv, optrådte der endda en vis ækelhed, lidt væmmelse i stedet for at mærke det erotisk-ømme-dragende mod partneren som ellers. Og her vil jeg betone, at det ikke foregik, som ækelhed der slukkede for en spire til erotisk dragning. Min hæmning viste sig som væmmelse *i stedet for* det lokkende, som sagt. – Og træthed var der også i den ækelhed forøvrigt.

Goldhed, træthed, væmmelse, som skildret i eksemplerne, – det er transformeringsformer til disse følelser, der udgør hæmning af 'musik-beruselse', af latterfølelse, af dragning mod en elsker – elskerinde.

Og repetering af appellerne til de forskellige følelser, som af følelsernes blomstrende forløb, er væsentlig herfor. Noget kan vel minde her om hærkning, der blev omtalt ovenfor.

Mit forsøg på at få øje på hæmningsformer indenfor følelseslivet, på karakteristik og på at sammenligne og navngive tænkes videreført. Det er sikkert forhold lige for næsen, jeg har overset. Det kan tænkes, at begrebet hæmning bliver anstrengt i min tekst, og at jeg ikke har været konsekvent: Overlapper kategorier andre? F.eks. kan man måske overveje, om forekomster, regnet under afbødning, ikke lige så godt kunne indrangeres under overtag – og omvendt. Om afbødning skal regnes for en særlig art af overtag. Endvidere om et fald nu rettelig hørte til fordunkling eller slukning.

Mine navngivninger har ikke helt samme karakter: 'Afbødning' synes således farvet af de følelser, det drejer sig om, mens f.eks. 'slukning' og 'overtag' blot angiver et dynamisk forhold, følearten ufortalt. Det må altså drøftes, muligvis forbedres i det følgende. Jeg har publiceret træk fra en proces, der bakser med mig, og som jeg bakser med.

Visse gamle løfter fra finalen på min første artikel om hæmninger endnu ikke indfriet. Hæmningsfølelser er et af emnerne, jeg mener at have mere at sige om.

Jeg er klar over, at det kan være anstrengende at læse en tekst, hvor der skildres så mange til tider meget forskellige føleforløb i tæt succession. Det plejer at trætte at føle stærkt, – langt mere end at arbejde kognitivt i et følelsesleje, der er forholdsvis svalt, og her kræves der pludselig, den læsendes efterfølelse – med eftertanke hurtigt stiller sig om til nye indsatser.

LITTERATUR

- BALZAC 1964: *Eugénie Grandet*. København.
 BLICHER 1917: *En Landsbydegns Dagbog*. København.
 BLOODWORTH, D. & C. P., 1976: *The Chinese Machiavelli*. New York.
 DOSTOJEFSKI 1926: *Idioten*. København.

- DOYLE, C. 1905: *Sherlock Holmes' Opdagelser II, De Fires Tegn*. København.
- FÉNELON, F. 1982: *Koncert i dødens skygge*. København.
- JOHANSEN, M. 1976: Cirka et halvt århundredes dansk psykologi om menneske-følelser i almindelighed. *Dansk Filosofi og psykologi*. København.
- JOHANSEN, M. 1980: 'Modtagerfølelser', et deskriptivt forsøg, *Psyke & Logos*, 2. København.
- JOHANSEN, M. 1981: Fænomenologiske træk ved hæmning af følelser og hæmningsfølelser. 1. *Psyke & Logos*, 2. København.
- KÜBLER-ROSS, E. 1975: *Spørgsmål om døden og den døende*. København.
- LANGKJÆR, A. 1941: *Karakteranalyse. En Belysning af nogle Karakterproblemer og deres Betydning i Salgsarbejdet*. København.
- LA ROCHEFOUCAULD 1671: *Réflexions ou Sentences et Maximes Morales*. Éd. 3. Paris.
- LARSEN, E. 1982: *Om modtagerfølelsers mulige betydning for børns oplevelse af forældres identitet*, eksamensopgave i ms.
- LINDEMANN, E. 1944: Symptomatology and Management of Acute Grief. *American Journ. of Psychiatry*, vol. 10.
- MONTAIGNE 1836: *Essais*. Édition par Le Clerc. Paris.
- NEERGAARD, S. 1982: *Et forsøg på at beskrive nogle karakteristiske følelses- og handlingsforløb knyttet til forelskelsen*, eksamensopgave i ms.
- O'NEILL 1975: *Mourning becomes Electra*. London.
- SAINT-SIMON 1914: *Memoirer*. København.
- SENECA 1970: *Moral Essays* (with an English translation by Basore). London.
- SHAKESPEARE 1968: *The Norton Facsimile. The first Folio of Shakespeare*. New York.
- SHAND, A. 1920: *Foundations of Character*. London.
- THIERS, A. 1845: *Histoire de la Révolution Française*. Bruxelles.
- TREVELYAN, R. 1981: *Rome '44*. London.
- WIESENTHAL, S. 1967: *Morderne iblandt os*. København.